

In: Kovács Nóra, szerk. 2005. *Magyarok a nagyvilágban: Diaszpórákutató az ezredfordulón*. Budapest: Gondolat and MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 58-73.

Fenyvesi Anna:

A toledói magyarok nyelve: Nemstandard nyelvhasználat vagy a nyelvkontaktus hatása?¹

1. Bevezető

Az 1990-es évek eleje óta több átfogó és részletes leíró munka is született az amerikai magyarság magyar nyelvhasználatára vonatkozóan, amely az amerikai angol és a magyar nyelv kontaktusát és a kontaktus nyelvi eredményeit kutatta. Ezek a munkák mind a hagyományos amerikai magyar közösségeket, azaz a Nagy Tavaktól délre fekvő, Chicagótól New Yorkig húzódó, régebben ipari városok többségükben munkásosztálybeli emigráns közösségeit vizsgálták. Az amerikai magyarok nyelvhasználatát az indianai South Bendben Kontra Miklós, a michigani Detroitban Bartha Csilla, a pennsylvaniai (Pittsburgh környéki) McKeesportban a jelen szerző tanulmányozta². E munkák nyelvi adatainak forrása elsősorban magnóra vett és leírt szociolingvisztikai interjúk³ anyaga, s bennük megtaláljuk az amerikai magyarok nyelvének, azaz a magyar nyelv e kontaktus változatának leírását a nyelvi rendszer minden szintjén – a hangtan, az alaktan, a mondattan, és a szótan területén –, valamint az amerikai magyarra jellemző több tucat nyelvi jegy és a kölcsönszavak különböző fajtájának elemzését. Az amerikai magyarok szókincsét tárja fel ezen kívül Vázsonyi Endre 1995-ben megjelent (Kontra Miklós által szerkesztett) szótára is.

A jelen dolgozat az amerikai magyar nyelvhasználat kutatásában első ízben a kontaktushatás kvantitatív vizsgálatának, azaz változatvizsgálatnak, a nyelvi közösségen belüli nyelvhasználati különbségeket feltáró felmérésnek az adatait tárgyalja. Az adatok az Ohio állambeli Toledóban élő magyarok között végzett kérdőíves felmérésből származnak. Az eredmények, mint látni fogjuk, (1) kvantitatív vizsgálatokkal is igazolják a kontaktus hatását több, az interjúkat használó munkákban tárgyalt nyelvi jegy esetében; (2) kimutatják a kontaktus hatását több olyan nyelvi jegy esetében, amelyeket a korábbi munkák nem tártak fel; és (3) némi betekintést nyújtanak az amerikai magyar nyelvhasználat megítélésébe.

2. A felmérés

2.1. Hipotézis

A jelen felmérés fő feltevése az, hogy mivel az amerikai magyarok kétnyelvű környezetben élnek, ahol egyaránt használják az amerikai angol és magyar nyelvet, magyar nyelvhasználatuk az angol hatását tükrözi. Az angol hatása oly módon nyilvánul meg, hogy olyan nyelvi változók esetében, ahol a változó egyik változata standard, a másik pedig nemstandard, a standardtól való eltérés a magyarnak az indo-európai nyelvekkel (jelen esetben az angollal) való kontaktusának az eredménye.

2.2. A felmérés módszertana

A dolgozatban elemzett adatokat a Sociolinguistics of Hungarian Outside Hungary (=SHOH, "A Magyarországon kívül használt magyar nyelv szociolingvisztikája") kutatási

¹ Köszönet illeti Polgár Etelkát a toledói adatok összegyűjtéséért. Hálás vagyok Szabó Eszternek a tanulmány korábbi változatához fűzött megjegyzéseiért.

² Ld. Kontra 1990, Bartha 1993, és Fenyvesi 1995, valamint ugyanezen szerzők több rövidebb tanulmányát is.

³ Labov 1966 és 1984.

projektben⁴ 1996-ban kidolgozott és használt kérdőív segítségével gyűjtöttük. Az 1996-os kutatás célja az volt, hogy betekintést nyújtson a Magyarországgal szomszédos országok kisebbségi, kétnyelvű helyzetben élő magyarjainak magyar nyelvhasználatának társadalmi és nyelvi jellemzőibe. A kutatás kontrollcsoportként egynyelvű magyarországi magyarok egy csoportját (n=107) használta. (A kutatás eredményeként már megjelent a kárpátaljai, szlovákiai és vajdasági magyar nyelvhasználatot leíró három munka⁵, míg az erdélyi, burgenlandi és szlavóniai kötetek megjelenés előtt vannak.)

A kérdőív⁶ 74 kérdésből áll, amelyek az adatközlő társadalmi és nyelvi háttérének szociolingvisztikai jellemzőire, valamint magyar nyelvhasználatára és másik nyelvének használatára kérdeznak rá. E kérdésekben összesen 324 szociolingvisztikai változó szerepel. A szociolingvisztikai kérdések között, kisebb csoportokba rendezve szerepel a kérdőívben 58 nyelvi feladat. A feladattípusok a következők voltak: mondatkiegészítés, mondat megítélés, hibajavítás, és alternatíva választás (ahol két szó vagy szerkezet közül kellett a mondatba jobban beleillőt kiválasztani). A feladatokban háromféle nyelvi változó fordult elő. Az első csoportba az ún. egyetemes magyar (E) változók tartoztak, azaz azok a tipikus szociolingvisztikai változók, amelyek az egész magyar nyelvterületen megtalálhatóak (mint pl. a suksükölés, vagy a *-ban/-ben n-jének törlése*), és a beszélők hagyományos társadalmi változók (pl. iskolázottság, kor, nem, stb.) alapján való rétegződését mutatják ki. A változók második csoportja az ún. egyetemes kontaktus (EK) változók: ezek olyan változók, amelyek szintén megtalálhatóak az egész magyar nyelvterületen, de a változó egyik (tipikusan a Magyarországon nemstandardnak tartott) változata nyelvkontaktus eredménye – magyarországi használatát a magyarral több évszázada kontaktusban lévő nyelvek magyarra gyakorolt hatása magyarázza, kétnyelvű magyaroknál pedig a másik nyelv hatása erősíti (vagy, ritkán, gyengíti). Ilyen változó például a redundáns névmások használata (*láttalak : láttalak téged*⁷). A harmadik csoportba a kontaktus (K) változók tartoznak: ezek a változók Magyarországon nem léteznek, csak kétnyelvű környezetben alkotnak változót, a másik nyelv hatásának eredményeképpen. Ilyen például a csak Szlovákiában használt *százal megy : százassal megy*⁸, vagy a csak Kárpátalján létező *betelefonál : becsenget*⁹. A toledói magyarok között használt kérdőív összes E és EK változó az eredeti, SHOH kutatási projektben használt kérdőívből való. (Számozásuk is az eredeti, 501-től 644-ig terjed.)

Az eredeti kérdőívet kiegészítettük 12, csak az amerikai magyarok között használt K változót tartalmazó feladattal (a kérdőívben használt számuk, a SHOH kutatási projekt hagyományát követve, 700-712 lett). E változókat az amerikai magyar nyelvhasználat fent említett három terjedelmes leírásában szereplő, általunk igen jellemzőnek tartott nyelvi jegyek közül választottuk ki.

Az eredeti kérdőívet ezen kívül minimálisan változtattuk csak meg, hogy a kérdések és a rájuk adható válaszok összhangban legyenek az amerikai magyarok életkörülményeivel: például a "Milyen gyakran utazik Ön Magyarországra?" kérdésre adható válaszok közül az eredeti "naponta többször", "naponta egyszer", "hetente", "havonta" stb. válaszok helyett "egy évben többször", "egyszer egy évben" stb. válaszokkal cseréltük fel. Néhány ilyen apró változtatástól eltekintve azonban a kérdőívet változatlanul hagytuk¹⁰.

⁴ Ld. Kontra 1998.

⁵ Csernicskó 1998, Göncz 1999, és Lanstyák 2000.

⁶ Teljes terjedelmében ld. Csernicskó 1998: 235-253, Göncz 1999: 219-236, és Lanstyák 2000: 283-299.

⁷ A szociolingvisztikában megszokott módon, a változó változatainak felsorolásánál első helyen a standard változatot, második helyen pedig a nemstandard, jelen esetben kontaktusváltozatot tüntetem fel.

⁸ Lanstyák–Szabómihály 1997: 118.

⁹ Csernicskó 1998: 287.

¹⁰ Az eredeti kérdőív megtalálható az SHOH projekt eddig megjelent kötetaineinek mindegyikében, Csernicskó 1998: 235-253, Göncz 1999: 219-236, Lanstyák 2000: 283-299, a Toledóban használt kérdőívet pedig Polgár 2001 függelékében.

A kérdőívet 24 Toledóban élő amerikai magyarral töltöttük ki 2001 januárjában. A jelen dolgozatban tárgyalt elemzésből az eredeti 24 adatközlő közül kizártunk 6-ot: egyet azért, mert magyar nyelvtudása elégtelennek bizonyult ahhoz, hogy adatai értelmezhetőek legyenek, 5 továbbit pedig azért, mert kétnyelvű környezetben (a Vajdaságban, illetve németországi és brazíliai magyar közösségekben) nőttek fel, és esetükben nem lehetett kizárni egy, az angolon kívüli másik nyelv hatását magyar nyelvhasználatukra. A 18 adatközlő közül 3 második generációs (azaz az USA-ban született) magyar, a többiek emigránsok (egy közvetlenül a II. világháború után kikerült ún. dípí, azaz *Displaced Person*, 8 56-os emigráns, a többi 6 pedig az 1960-as években vagy később emigrált). Az adatközlők iskolázottság szempontjából a következőképpen oszlanak meg: 1 adatközlő 6 osztályt végzett, ketten elvégezték az általános iskolát, további hatan az általános iskolán felül még jártak középiskolába, de azt nem végezték el; négyen befejezték a középiskolát és részt vettek valamennyi felsőoktatási képzésben; öten egyetemi vagy főiskolai diplomával rendelkeztek. Az adatközlők kétharmada munkásosztálybeli foglalkozású, egyharmada pedig szellemi foglalkozású volt.

A nyelvi feladatok elemzésénél az eredeti, 107 fős magyarországi kontrollcsoport adatait használtuk fel. Kivételt ez alól csak a toledói kérdőívbe 700-as, K-változókat vizsgáló feladatok képeztek, mivel ezek nem szerepeltek az eredeti kérdőívben. Ezért ezen feladatok elemzésénél egy 24-fős, egynyelvű magyarországi magyarokból álló kontrollcsoportot használtunk.

A toledói adatközlők és a K-változók esetében használt kontrollcsoport adatközlőinek alacsony számából kifolyólag a jelen dolgozatban csak egyetlen társadalmi változó, a helyszín (azaz Magyarország ill. az Egyesült Államok) alapján elkülönülő nyelvhasználati különbségeket elemzünk.

2.3. A vizsgált toledói közösség

Toledó Birmingham nevű városrészének magyar közössége, ahol az adatgyűjtés történt, tipikus, hagyományos amerikai magyar közösség. A XIX. század végén alapították munkás- és parasztszármazású magyar kivándorlók. A közösség a II. világháború előtti két évtizedben élte fénykorát. Annak ellenére, hogy későbbi (dípí, 56-os, és még későbbi) emigránsok is csatlakoztak a közösséghez, az a XX. század második felében a helyi acélgégyártás megszűnése és a fiatal generációk ezt követő elvándorlása következtében hanyatláson ment keresztül. A toledói magyar közösséget számszerűleg lehetetlen felmérni, mivel tagjai elköltöztek a külvárosokba, és ma már gyakorlatilag egyikük sem lakik a Birmingham városrészben. A toledói magyarok oda csak a magyar pékségbe, húsboltba, magyar klubba, a Szent István templomba, és az egyházközség rendezvényeire járnak¹¹.

3. Eredmények

Az amerikai magyar adatközlőknek a kérdőív nyelvi feladataira adott válaszai több nyelvi jegy esetében statisztikailag szignifikáns módon eltérnek az egynyelvű magyarországi magyar minta válaszaitól. Ezek a nyelvi jegyek a következők: (1) szórend; (2) redundáns névmások; (3) analitikus szerkezetek; (4) szenvedő jelentésű határozói igenevek; (5) birtokos személyjelek; (6) főnevek egyes- és többes száma; és (7) számbeli egyeztetés.

3.1. Szórend

A semleges magyar mondat SVO (azaz alany–ige–igei bővítmény) szerkezetű. A fókuszképzésnek nevezett mondattani transzformáció a hangsúlyozni kívánt mondatrész

¹¹ Polgár 2001: 11. A közösség részletes, a jelen dolgozatban használt kérdőív szociolingvisztikai kérdéseinek alapuló elemzését ld. ugyanebben a munkában.

vagy mondatrészeket az ige előtti mondattani pozícióba mozgatja. Az amerikai magyar nyelvhasználatban a fókuszképzés szabályai módosulnak: a transzformáció néha egyáltalán nem működik, néha pedig részben másként működik, mint a magyarországi magyarban¹². A jelen kutatásban a fókuszképzést az SHOH kérdőív (1)-ben megadott mondata tesztelte, ahol az adatközlőknek a mondatba jobban beleillő változatot kellett kiválasztaniuk:¹³

(1) [608] *Itt van még Péter? – Itt, de már*

(1) *készül menni*

(2) *menni készül*

Az elsőnek felsorolt változatban a főnévi igenév, bár hangsúlyos, nincs az ige előtti fókusz pozícióban, míg a magyarországi standardnak tartott, másodikként felsoroltban igen. A mondat angol megfelelője (*he is preparing to go*) az előbbivel párhuzamos szerkezetű, tehát a kontaktushatás ennek a használatát erősítené. Mint az 1. táblázatból kitűnik, az amerikai magyar (USA) adatközlőknek több mint fele, a magyarországiakénál (HU) statisztikailag szignifikánsan nagyobb része, az angol mondattal párhuzamos szerkezetű változatot fogadja el helyesnek.

1. táblázat. A 608. feladat, szórend megítélése.

	HU	USA
608 <i>készül menni</i>	9 (8,4%)	10 (55,6%)
<i>menni készül</i>	98 (91,6%)	8 (44,4%)

$\chi^2 = 26,5684$, $p < 0,001$; statisztikailag szignifikáns

3.2. Redundáns névmások

A magyar nyelv megengedi az értelmi hangsúlyt nem kapó, a kontextusból már ismert nominatívusi és accusatívusi (azaz alany és tárgy szereppel bíró) névmások "kihagyását" a mondatból, azaz üres szintaktikai kategóriával való helyettesítését. Az ilyen alanyi névmások "ki nem hagyása", azaz redundáns névmások használata az amerikai magyar nyelvhasználat már feltárt jelensége¹⁴ (pl. a bemutatkozásnál elhangzó AM *Én vagyok Király Betti*, vagy a *Hol tetszett dolgozni?* kérdésre felelő AM *Én dolgoztam a vasgyárban* típusú mondatok igen gyakoriak). A tárgyi szerepű névmások használatát azonban az amerikai magyar esetében még nem vizsgálták. A jelen felmérésben ezt a jelenséget az SHOH kérdőív két (2 és 3 alatt megadott) mondata vizsgálta. Az első feladatban az adatközlőknek ki kellett választaniuk a számukra természetesebbnek hangzó mondatot, a másodikban pedig a mondatba jobban beleillő kifejezést.

(2)[515] (1) *Tegnap láttalak a tévében.*

(2) *Tegnap láttalak téged a tévében.*

Az első változatban a tárgyi névmás nem szerepel, de személye világosan kiderül a csak második személyre utaló *-lak* igei végződésből. A második változatban a névmás is szerepel, s mivel a *-lak* végződés is már egyértelműen meghatározza személyét, a standard magyar szempontjából redundáns. A mondat angol megfelelője (*I saw you on TV yesterday*) kötelező jelleggel tartalmazza a tárgyi névmást, hiszen az angol nem engedi meg a névmások üres

¹² Kontra 1990: 75-79, Bartha 1993: 138, Fenyvesi 1995: 75-80.

¹³ Szögletes zárójelben a feladat eredeti számát is megadom.

¹⁴ Ld. 11-es lábjegyzetben található utalásokat. Az amerikai magyar példákat az AM utalással vezetem be.

kategóriával való helyettesítését. Ebből a szempontból az angol mondat a nemstandard magyar mondattal párhuzamos. A 2. táblázat tanúsága szerint, az amerikai magyar adatközlőktől kapott adatok azt mutatják, hogy a mondat megítélésében hatással bír az angol, hiszen az adatközlők egyenlő arányban fogadják el a két változatot, statisztikailag szignifikánsan gyakrabban választva a nemstandard változatot, mint a magyarországi adatközlők.

2. táblázat. A 515-ös feladat, névmások használata *-lak* után.

	HU	US
515 <i>lássalak téged</i>	23 (21,9%)	9 (50%)
<i>lássalak</i>	82 (78,1%)	9 (50%)

$\chi^2 = 6,3014$, $p < 0,025$; statisztikailag szignifikáns

(3) [615] *Találkoztam Hedviggel, s hogy vegyen nekem egy kiflit.*

(1) *megkértem* (2) *megkértem őt*

A (3)-as mondatba beilleszthető kifejezések esetében az első nem tartalmazza a névmást, de mivel az az első tagmondatban említett személyre utal, azzal koreferens, nyelvtani kontextusa így adott, s a névmás elhagyható. A második változat a névmást tartalmazza, s ebben az angol megfelelőjével (*I asked her*) párhuzamos. A 3. táblázat azt mutatja, hogy az amerikai magyar adatközlők e feladat esetében is jelentősen nagyobb gyakorisággal választják az angol kifejezéssel párhuzamos változatot.

3. táblázat. A 615-ös feladat, névmások használata koreferencia esetében.

	HU	US
615 <i>megkértem őt</i>	29 (27,4%)	11 (61,1%)
<i>megkértem</i>	77 (72,6%)	7 (38,9%)

$\chi^2 = 6,3014$, $p < 0,025$; statisztikailag szignifikáns

3.3. Analitikus szerkezetek

A magyarban, mint agglutináló nyelvek közé sorolható nyelvben, gyakorta használatosak szintetikus nyelvi szerkezetek és kifejezések, amelyeknek az indoeurópai nyelvekben analitikus szerkezetek és kifejezések felelnek meg. (Egy nyelv szintetikus és nem analitikus módon fejez ki valamit, ha szóképzéssel és nem több szóból álló szerkezettel fejezi ki ugyanazt, vagy ha végződéssel és nem külön szóval fejez ki nyelvtani viszonyt; az utóbbira jó példa a magyar birtokosjel vagy helyrag használata, amelynek az indoeurópai nyelvekben birtokos névmás és előjárósó a megfelelője.) Előfordul, hogy ugyanazt a magyarban kétféleképpen is kifejezhetjük, nyelvtanilag szintetikus vagy analitikus szerkezetű kifejezéssel is. Az utóbbiakat általában az indoeurópai nyelvekkel való kontaktus eredményének tartják. A szintetikus és analitikus szerkezetű kifejezéseket az amerikai magyar viszonylatában korábban nem kutatták.

Az SHOH kérdőív több feladatot is tartalmaz, amely a szintetikus és analitikus szerkezetek használatát vizsgálja. Az amerikai magyarok eredményei két feladat esetében térnek el statisztikailag szignifikáns módon a magyarországiakétól. A két feladatban, amelyet

(4) és (5) alatt adok meg, a *buszozást* és *szépítkezett* alakok a szintetikus szerkezetűek, míg az *utazást busszal* és *szépítette magát* analitikusak, hiszen az utóbbiak két-két szóból álló szerkezettel fejezik ki azt, amit az előbbieket képzett szavakkal. (A két feladatban az adatközlőknek a két megadott mondat ill. kifejezés közül a számukra természetesebbnek hangzót kellett kiválasztaniuk.)

- (4) [507] (1) *Unom már ezt a sok utazást busszal.*
 (2) *Unom már ezt a sok buszozást.*

(5) [613] *A tükör előtt hosszan*

(1) *szépítette magát* (2) *szépítkezett*

A két feladatban szereplő mondatok angol megfelelői (*I am very tired of this traveling by bus* és *She beautified herself in front of the mirror*) analitikus szerkezetű alakokkal fejezik ki a kérdéses kifejezéseket. Az analitikus szerkezetű alakokat az amerikai magyar adatközlők gyakrabban választották, mint az egynyelvű kontrollcsoport tagjai, ld. 4. és 5. táblázat.

4. táblázat. Az 505-es feladat, analitikus szerkezetek (*buszozást* : *utazást busszal*)

	HU	US
507 <i>utazást busszal</i>	21 (19,6%)	12 (66,7%)
<i>buszozást</i>	86 (80,4%)	6 (33,3%)

$\chi^2 = 17,5472$, $p < 0,001$; statisztikailag szignifikáns

5. táblázat. A 613-as feladat, analitikus szerkezetek (*szépítkezett* : *szépítette magát*)

	HU	US
613 <i>szépítette magát</i>	21 (20,0%)	9 (50%)
<i>szépítkezett</i>	84 (80,0%)	9 (50%)

$\chi^2 = 7,4990$, $p < 0,01$; statisztikailag szignifikáns

3.4. Szenvedő jelentésű határozói igenév

A létezővel használt, szenvedő jelentésű határozói igenév (pl. *A lakás el van adva*) az angol szenvedő szerkezet legközelebbi megfelelője a magyarban. A határozói igenév szenvedő jelentésű használata a standard magyar nyelvhasználatban csak állapotváltozás eredményét kifejező (*telic*) igékkel megengedett, valamint más tényezők is szűkítik használatát¹⁵.

Az amerikai magyar nyelvhasználatban a szenvedő jelentésű határozói igenév viszonylag gyakori előfordulását korábban is kimutatták¹⁶, bár részletesebben nem vizsgálták. A jelen felmérésben két feladat mérte fel e szerkezet használatát. Mindkettőben olyan ige, a *beszél* és a *használ*, szerepelt, amely nem fejez ki állapotváltozást, és amely így a standard magyarban nem szerepelhetne szenvedő jelentésű határozói igenévi alakban. Angol megfelelője (a *speak* és a *use*) azonban teljesen elfogadott szenvedő szerkezetben (*The*

¹⁵ De Groot 1995.

¹⁶ Fenyvesi 1995: 89-90.

Hungarian language is beautiful, but only when it's spoken beautifully; In our family, the Hungarian language is still used a lot), mivel az angolban gyakorlatilag majdnem minden tranzitív igét lehet szenvedő szerkezetben használni. Mindkét feladatban (ld. lent, 6 és 7 alatt), amelyeket a toledói felmérés számára készítettünk, és amelyek az eredeti SHOH kérdőívben nem voltak benne, az adatközlőknek a mondatokat ki kellett javítaniuk, ha azokat helytelennek ítélték.

(6) *701A magyar nyelv szép, de csak akkor, ha szépen van beszélve.*

- 1) helyes
2) nem helyes, így jobb:

(7) *707A mi családjukban a magyar még sokat van használva.*

- 1) helyes
2) nem helyes, így jobb:

Amint azt a 6. és 7. táblázat adatai mutatják, mindkét feladat esetében az amerikai adatközlőknek több, mint a fele, míg a magyarországi adatközlőknek csak egy kis része fogadta el helyesnek a mondatokat. E jelenség magyarázata a nyelvkontaktusban keresendő: az amerikai adatközlők esetében jelentős az angol nyelv hatása, amely a kérdéses igék esetében megengedi a szenvedő szerkezet használatát.

6. táblázat. 701-es feladat, szenvedő jelentésű határozói igenév (*beszélnek : van beszélve*).

	HU	US
701 <i>van beszélve</i>	2 (8,3%)	14 (77,8%)
<i>beszélnek</i>	22 (91,7%)	4 (22,2%)

$\chi^2 = 21,0336, p < 0,001$; statisztikailag szignifikáns

7. táblázat. 707-es feladat, szenvedő jelentésű határozói igenév (*használnak : van használva*).

	HU	US
707 <i>van használva</i>	3 (12,5%)	11 (61,1%)
<i>használnak</i>	21 (87,5%)	7 (38,9%)

$\chi^2 = 10,9375, p < 0,001$; statisztikailag szignifikáns

3.5. Birtokos személyjelek

Az amerikai magyar nyelvhasználatban a birtokos személyjel birtokos szerkezetekben való elhagyása több forrásban is részletesen leírt jelenség¹⁷, amelynek okát e források az angol nyelv hatásában látják, hiszen az angolban nincs birtokos személyjel.

A toledói felmérésben a birtokos személyjelek használatát két mondat vizsgálta, amelyeket az adatközlőknek javítaniuk kellett, ha azokat nem találták helyesnek:

¹⁷ Kontra 1990: 85-86, Fenyvesi 1995: 66-70.

(8) [709] *Képzeld, az apámnak van egy új autó.*

(9) [711] *Nekem van egy fürdőszoba is.*

Az amerikai magyar adatközlők e mondatok esetében is sokkal nagyobb mértékben fogadták el helyesnek a birtokos személyjel nélküli főneveket tartalmazó mondatokat, ld. 8. és 9. táblázat.

8. táblázat. 709-es feladat, birtokos személyjel (*autója* : *autó*).

	HU	US
709 <i>autó</i>	0 (0%)	3 (16,7%)
<i>autója</i>	24 (100%)	15 (83,3%)

$\chi^2 = 4,3076$, $p < 0,05$; statisztikailag szignifikáns

9. táblázat. 711-es feladat, birtokos személyjel (*fürdőszobám* : *fürdőszoba*).

	HU	US
711 <i>fürdőszoba</i>	1 (4,2%)	5 (27,8%)
<i>fürdőszobám</i>	23 (95,8%)	13 (72,2%)

$\chi^2 = 4,6828$, $p < 0,05$; statisztikailag szignifikáns

3.6. Főnevek egyes- és többes száma

A magyar nyelv több olyan esetben használ egyesszámú főnevet ott, ahol az indoeurópai nyelvekben általában többes számú főnév szerepel. Ilyen például az az eset, amikor "a sok azonos vagy hasonló egyedből [...] álló dolgokat, ha csupán általános osztályukra, minéműségükre akarunk utalni"¹⁸. A főnevek számát ilyen esetekben az amerikai magyarban eddig még nem vizsgálták.

Az SHOH kérdőívben több feladat is vizsgálta az egyes- és többes szám használatát, közülük kettőben (10-11) volt statisztikailag szignifikáns különbség az amerikai magyar és a magyarországi adatközlők válaszai között (ld. 10. és 11. táblázat) annak ellenére is, hogy mindkét feladat esetében a magyarországi adatközlők is viszonylag nagy arányban fogadták el – különösen az 511-es számú feladat esetében – a többes számú főneveket tartalmazó változatokat. Mindkét mondat angol megfelelőjében a kérdéses főnevek többes számban vannak (*'Look, what beautiful bananas are being sold in the store', In this store not only curtains but rugs are sold, too*), így hát az angol nyelv hatása kézenfekvő magyarázatot szolgál az amerikai magyar nyelvi viselkedésére.

(10) [505] (1) *Nézd, milyen szép banánokat árulnak az üzletben!*
(2) *Nézd, milyen szép banánt árulnak az üzletben!*

(11) [511] (1) *Ebben az üzletben nemcsak függőnyt, hanem szőnyeget is lehet vásárolni.*
(2) *Ebben az üzletben nemcsak függönyöket, hanem szőnyeget is lehet vásárolni.*

¹⁸ Grétsy - Kovalovszky 1985: 296.

10. táblázat. 505-ös feladat, főnevek egyes- és többes száma (*banánt* : *banánokat*).

	HU	US
505 <i>banánokat</i>	13 (12,1%)	6 (33,3%)
<i>banánt</i>	94 (87,9%)	12 (66,7%)

$\chi^2 = 5,3643$, $p < 0,025$; statisztikailag szignifikáns

11. táblázat. 511-es feladat, főnevek egyes- és többes száma (*függőnyt, szőnyeget* : *függönyöket, szőnyegeket*).

	HU	US
511 <i>függőnyöket, szőnyegeket</i>	47 (43,9%)	15 (83,3%)
<i>függőnyt, szőnyeget</i>	60 (56,1%)	3 (16,7%)

$\chi^2 = 5,3643$, $p < 0,025$; statisztikailag szignifikáns

3.7. Számbeli egyeztetés

A számbeli egyeztetés esetében az amerikai magyar nyelvhasználatot az eddigi kutatások négy jellemzőben találták eltérőnek a magyarországi magyartól¹⁹. Mind a négy fajta esetben hiányzik a magyarországi magyarra jellemző egyeztetés: alany és ige között (*AM a szülei lakik Sharonben*), mennyiségjelző és főnév között (*AM a legtöbb szomszédaink olaszok voltak*), az alany és az állítmány melléknévi része között (*AM mikor mi kicsi voltunk*), és vonatkozó névmás és antecedense között (*AM Klári meg Karcsi azok, aki '56-ban átmentek Ausztriába*).

A jelen kutatásban a mennyiségjelző és a jelzett főnév közötti számbeli egyeztetést, valamint az állapotféle határozók számbeli egyeztetését vizsgáltuk.

A mennyiségjelző után a jelzett főnév gyakran fordul elő többes számban az amerikai magyarban: az *AM sok mesék* és *tizennégy év*ek tipikus példának mondhatók. Az egyeztetésnek ezt az esetét a következő feladat tesztelte (az adatközlőknek helyesnek vagy nem helyesnek kellett megjelölni a mondatot, s az utóbbi esetben helyesre javítani):

(12) [710] *Sok magyarok jönnek a fesztiválra augusztusban.*

Az amerikai magyar adatközlők fele helyesnek fogadta el az angolhoz hasonló (vö. *many Hungarians*) többes számú alakot tartalmazó mondatot, míg a magyarországiak mind helytelennek ítélték.

12. táblázat. 710-es feladat, mennyiségjelző és jelzett főnév egyeztetése

	HU	US
710 <i>sok magyarok</i>	0 (0%)	9 (50%)
<i>sok magyar</i>	24 (100%)	9 (50%)

$\chi^2 = 15,2727$, $p < 0,001$ statisztikailag szignifikáns

A többes számú alanyra vagy tárgyra utaló állapotféle határozók esetében a hagyományos egyeztetés egyesszámot követel meg²⁰, míg a többes számú egyeztetést a magyarokkal kapcsolatban lévő nyelvek hatásának tartják. Az állapotféle határozók számbeli

¹⁹ Kontra 1990:80-81, Fenyvesi 1995: 80-85.

²⁰ Grétsy - Kovalovszky 1983: 815.

egyeztetését az SHOH kérdőívben több feladat vizsgálta, közülük kettő esetében (ld. 13 és 14 lent) tért el szignifikánsan az amerikai magyar adatközlők nyelvi viselkedése a magyarországiakétól:

(13) [601] *A képviselők az okokat tartották.*

(1) *komolyaknak* (2) *komolynak*

(14) [611] *A fiúk még tavaly jelentkeztek*

(1) *tűzoltóknak* (2) *tűzoltónak*

A 611-es számú feladatnál (13. táblázat) statisztikailag szignifikáns különbség található az adatközlők két csoportjának válaszai között. Ez a különbség azonban e mondat esetében, a felmérés összes többi mondatától eltérően az amerikai magyar adatközlők standardabb nyelvi viselkedését mutatja. Ennek oka az, hogy e feladat esetében a magyar mondat angol megfelelője (*The representatives considered the reasons serious*) a standard változattal párhuzamos: az állapotféle határozó egyesszámban van. (Többes számban nem is lehetne, hiszen az angolban mellékneveknek nincs többes számuk.)

13. táblázat. 601-es feladat, állapotféle határozók (*komolynak* : *komolyaknak*).

	HU	US
601 <i>komolyaknak</i>	32 (29,9%)	1 (5,6%)
<i>komolynak</i>	75 (70,1%)	17 (94,4%)

$\chi^2 = 4,7021$, $p < 0,05$; statisztikailag szignifikáns

A 611-es feladatra adott válaszok (ld. 14. táblázat) újra a megszokott, az előzővel ellentétes képet mutatják: statisztikailag szignifikáns különbség van az adatközlők két csoportjának nyelvi viselkedése között úgy, hogy az amerikai magyar válaszadók kisebb arányban választják a standard változatot a magyarországiaknál. Itt, csakúgy mint az előző mondat kivételével az összes többi esetben, a mondat angol megfelelője a nemstandard változattal párhuzamos (*The boys signed up to be firemen last year*).

14. táblázat. 611-es feladat, állapotféle határozók (*tűzoltónak* : *tűzoltóknak*).

	HU	US
611 <i>tűzoltóknak</i>	16 (15.1%)	8 (44.4%)
<i>tűzoltónak</i>	90 (84.9%)	10 (55.6%)

$\chi^2 = 8,4919$, $p < 0,005$; statisztikailag szignifikáns

4. Tanulságok és következtetések

Amint azt a 3. részben ismertetett eredmények megmutatták, az amerikai magyarok nyelvhasználata egy sor morfológiai és szintaktikai jellemző esetében statisztikailag szignifikáns módon eltér az egy nyelvű magyarországi adatközlőkétől. E jellemzők nagy részénél a nyelvkontaktus eredményeként létrejött (azaz az angol megfelelővel párhuzamos szerkezetű) változat az, amely a magyarországi nyelvhasználatban nemstandardnak számít. Ennyiben igaz az a kijelentés, hogy az amerikai magyarok nyelvhasználata a standardtól

távolabb van a magyarországiakénál – s ez bizonyítja a jelen dolgozat alapjául szolgáló hipotézis igazát. De a 601-es feladat eredményei (ld. 13. táblázat fent) fontos különbségre világítanak rá. Itt a változó standard változatával párhuzamos az angol megfelelőt tartalmazó mondat. A dolgozat hipotézisét újfent igaznak mutatva, az amerikai magyar adatközlők nyelvi viselkedése az angol hatását mutatja ki, de ennek eredménye éppen ellenkező az összes többi változó eredményével, hiszen itt ezek az adatközlők a magyarországiakénál standardabb nyelvi viselkedést tanúsítanak, amelyet az angol hatása megerősít. Ez azt jelenti, hogy ezen adatközlők eredményeit a többi változó esetében sem lehet kizárólag nemstandarditásukban látni, függetlenül attól a tényről, hogy azok esetében a nemstandard változatot megerősíti a változó angol megfelelője. Így tehát ahelyett, hogy azt mondanánk, hogy az amerikai magyarok nyelvhasználata nagyon nemstandard ezeknek a változóknak az esetében, pontosabb úgy fogalmazni, hogy az az angolnak a változókra gyakorolt hatása eredményeképpen nemstandard. Vagy, másik megfogalmazásban, nyelvhasználatuk nemstandard ezekben az esetekben, mert itt a nemstandard nyelvhasználat megegyezik a nyelvkontaktus hatására kialakult nyelvhasználattal. Az ilyen, nyelvkontaktus előidézte nemstandarditást fontos elkülöníteni az olyan nemstandard nyelvhasználattól, amelynek előidézésében a nyelvkontaktusnak nincs szerepe – pl. az E(gyetemes) változók esetében, amelyek a magyar nyelv minden magyarországi és magyarországon kívüli változatában léteznek.

Az E változók közül a két legstigmatizáltabb a suksükölés és szukszükölés²¹. Az SHOH kérdőívben két feladat tesztelte:

(15) [628] *Ha Péter rosszul váloga... meg a barátait, pórul jár.*

(16) [629] *Minek ez a halogatás?! Nem szeretem, ha valaki elhala... a döntéseket.*

Az amerikai magyarok a két feladat közül csak az utóbbi, a szukszükölés esetében mutatnak statisztikailag kimutatható mértékű nemstandardabb nyelvi viselkedést:

15. táblázat. Suksükölés.

	HU	US
628 <i>válogassa</i>	4 (3,9%)	2 (12,5%)
<i>válogatja</i>	97 (96,1%)	14 (87,5%)

$\chi^2 = 2,0702, p < 0,25$; nem szignifikáns

16. táblázat. Szukszükölés.

	HU	US
629 <i>elhalassza</i>	16 (15,7%)	11 (73,3%)
<i>elhalasztja</i>	86 (84,3%)	4 (26,7%)

$\chi^2 = 24,4807, p < 0,001$; statisztikailag szignifikáns

Ha megnézzük egy másik E változó, az inessivusi *-ban/-ben -ba/-be*-ként való használatát, azt találjuk, hogy az eredmények megint csak nem különböznek statisztikailag szignifikáns módon az adatközlők két csoportja között:

²¹ A két változó között fontos különbségek is vannak, ld. Váradis és Kontra (1995).

(17) [531] *Ott van a szék a szoba sarkába.*

17. táblázat. 531-es feladat, *-ban* : *-ba*.

	HU	US
531 <i>sarkába</i>	48 (45,3%)	12 (70,6%)
<i>sarkában</i>	58 (54,7%)	5 (29,4%)

$\chi^2 = 3,7548$, $p < 0,1$; nem szignifikáns

Az eredmények azt mutatják, hogy az amerikai magyar adatközlők nyelvhasználatában megtaláljuk a nemstandard nyelvi viselkedést. Ez persze aligha meglepő, főleg, ha azt nézzük, hogy a hagyományos amerikai magyar közösségek (mint amilyen pl. a toledói is) tagjainak nagy része munkásosztálybeli. De az eredményekből az is kitűnik, hogy különbség van a nemstandardság mértékében az Egyetemmes változók és a kontaktus változók (legyenek azok Egyetemmes Kontaktus változók vagy egyszerű Kontaktus változók) között oly módon, hogy az amerikai magyar beszélők az utóbbiak esetében nemstandardabbak a magyarországiaknál. Ez, tulajdonképpen, nem teljesen meglepő, hiszen nincs okunk azt várni, hogy az amerikai magyarok nemstandardabbak legyenek az E változók esetében. Míg az, hogy angol-magyar kétnyelvűségben élnek, igenis megnöveli annak valószínűségét, hogy a nyelvkontaktus hatásának betudható változók esetében nemstandardabb nyelvi viselkedést fognak mutatni.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Bartha** Csilla. 1993. Egy amerikai magyar közösség nyelvhasználatának szociolingvisztikai megközelítései. Budapest: Kandidátusi disszertáció.
- Benő** Attila - **Szilágyi** N. Sándor. Előkézületben. 'Hungarian in Romania'. In: Fenyvesi Előkézületben.
- Csernicskó** István. 1998. A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). Budapest: Osiris Kiadó és MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó** István. Előkézületben. 'Hungarian in Ukraine'. In: Fenyvesi Előkézületben.
- de Groot**, Casper. 1995. 'The Hungarian converb or verbal adverbials in -va/ve'. In: *Converbs in cross-linguistic perspective*. Szerk. Martin Haspelmath - Ekkehard König, pp. 283-311. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Fenyvesi** Anna. 1995. 'Language contact and language death in an immigrant language: The case of Hungarian' *University of Pittsburgh Working Papers in Linguistics* 3:1-117.
- Fenyvesi** Anna, szerk. Előkézületben. *Hungarian language contact outside Hungary: Studies on Hungarian as a minority language*. Amsterdam: Benjamins.
- Göncz** Lajos - **Vörös** Ottó. Előkézületben. 'Hungarian in the former Yugoslavia' In: Fenyvesi Előkézületben.
- Göncz** Lajos. 1999. A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban). Budapest és Újvidék: Osiris Kiadó, Forum Könyvkiadó, és MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Grétsy** László - **Kovalovszky** Miklós szerk. 1983. *Nyelvművelő kézikönyv, I kötet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Grétsy** László - **Kovalovszky** Miklós szerk. 1985. *Nyelvművelő kézikönyv, II kötet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kenesei** István - Robert M. **Vago** - Anna **Fenyvesi**. 1997. *Hungarian. (Descriptive Grammars)*. London: Routledge.
- Kontra** Miklós. 1990. *Fejezetek a South Bend-i magyar nyelvhasználatból*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Kontra** Miklós. 1992. 'Class over nation – linguistic hierarchies eliminated: The case of Hungary' *Multilingua* 11:217-221.
- Kontra** Miklós. 1995. 'Does the educational level of speakers matter in Hungarian language use?' In: *ZDL-Beiheft 77: Verhandlungen des Internationalen Dialektologenkongresses Bamberg 1990*, Szerk. Wolfgang Viereck, pp. 60-69. Stuttgart: Franz Steiner.
- Kontra** Miklós. 1998. *The Sociolinguistics of Hungarian Outside Hungary (Final Report to the Research Support Scheme)* Budapest: Linguistic Institute, Hungarian Academy of Sciences. MS. <http://e-lib.rss.cz/diglib/pdf/22.pdf>
- Labov**, William. 1966. *The social stratification of English in New York City*. Washington D.C.: Center for Applied Linguistics.
- Labov**, William. 1984. Field methods of the project on linguistic change and variation. In: *Language in use: Readings in sociolinguistics*. Szerk. John Baugh - Joel Sherzer, pp. 28-53. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Lanstyák** István - **Szabó Mihály** Gizella. 1997. *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség*. Pozsony: Kalligram.
- Lanstyák** István, - Gizella **Szabó Mihály** Előkézületben. 'Hungarian in Slovakia' In: Fenyvesi Előkézületben.
- Lanstyák** István. 2000 *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest és Pozsony: Osiris Kiadó, Kalligram Könyvkiadó és MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Polgár** Etelka. 2001. *Language maintenance and language shift: A sociolinguistic analysis of a Hungarian-American community*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem, szakdolgozat.

- Váradi Tamás - Miklós Kontra.** 1995. 'Degrees of stigmatization: t-final verbs in Hungarian'
In: ZDL-Beiheft 77: Verhandlungen des Internationalen Dialektologenkongresses
Bamberg 1990. Szerk. Wolfgang Viereck, pp. 132-142. Stuttgart: Franz Steiner.
- Vázsonyi András.** 1995. Túl a Kecegárdán: Calumet-vidéki amerikai magyar szótár.
Budapest: Teleki László Alapítvány.